

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

ЈЕВРЕЈИ

Уређивачки одбор

- Мр Зоран Комадина, редовни професор (декан)
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Милош Ковачевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Драган Бошковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Бранка Радовић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Јелена Атанасијевић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Анђелка Пејовић, редовни професор
Филолошки факултет, Београд
- Др Владимир Поломац, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Никола Бубања, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Часлав Николић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Мирјана Мишковић Луковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Катарина Мелић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор
Универзитет „Г. д Анунцио”, Пескара, Италија
- Др Ала Татаренко, ванредни професор
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина
- Др Зринка Блажевић, редовни професор
Филозофски факултет, Загреб, Хрватска
- Др Миланка Бабић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина
- Др Михај Радан, редовни професор
Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија
- Др Димка Савова, редовни професор
Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
- Др Јелица Стојановић, редовни професор
Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредник

- Др Драган Бошковић, редовни професор (одговорни уредник)
Др Часлав Николић, ванредни професор

Рецензенти

- Др Душан Иванић, редовни професор (Београд)
Др Александар Јерков, редовни професор (Београд)
Др Драган Бошковић, редовни професор (Крагујевац)
Др Катарина Мелић, редовни професор (Крагујевац)
Др Богуслав Зјелински, редовни професор (Познањ, Пољска)
Др Душан Маринковић, редовни професор (Загреб, Хрватска)
Др Роберт Ходел, редовни професор (Хамбург, Немачка)
Др Ала Татаренко, ванредни професор (Лавов, Украјина)

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XV међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(30–31. X 2020)

Књига II/2

ЈЕВРЕЈИ

Уредници

Проф. др Драган Бошковић
Проф. др Часлав Николић

Крагујевац, 2021.

САДРЖАЈ

1

Часлав В. НИКОЛИЋ

БАРКА И АУТОПОЕТИКА: СИМБОЛИЧКЕ ФОРМЕ
ВОДЕ, ПЛОВИЛА И ПУТОВАЊА У СТАРОМ ЗАВЕТУ И У
РОМАНУ О ЛОНДОНУ МИЛОША ЦРЊАНСКОГ / 9

Никола З. ПЕУЛИЋ

ТРАНСФОРМАЦИЈА БЕСТИЈАРИЈУМСКОГ КОМПЛЕКСА
СТАРОЗАВЕТНЕ КЊИГЕ ПРОРОКА ЈОНЕ У РОМАНУ
О ЛОНДОНУ МИЛОША ЦРЊАНСКОГ / 29

Ђорђе Р. РАДОВАНОВИЋ

ЈЕВРЕЈСТВО КАО „ЧЕТВРТИ СВЕТ” АНДРИЋЕВЕ ТРАВНИЧКЕ ХРОНИКЕ / 39

Снежана С. БАШЧАРЕВИЋ

ПЛАЊАЊЕ КРИВИЦЕ (ПЕТ ЈЕВРЕЈСКИХ ЛИКОВА
У АНДРИЋЕВИМ ПРИПОВЕТКАМА) / 57

Сања В. ГОЛИЈАНИН ЕЛЕЗ

ПРОЦЕСУАЛНА ДУХОВНОСТ ЈЕВРЕЈСКЕ ТЕМЕ
У АНДРИЋЕВОЈ ПОЕТИЦИ (ИСТИНЕ) КАО ВИД
ОНТОЛОГИЗАЦИЈЕ ХРОНОТОПА ГРАДА / 67

Марија М. ШЉУКИЋ

ПОЈЕДИНАЧНО И КОЛЕКТИВНО ПАМЋЕЊЕ КАО ПОЕТИЧКА
КОНСТАНТА У ЈЕВРЕЈСКИМ ПРИЧАМА ИВЕ АНДРИЋА / 81

2

Анка Ж. СИМИЋ

ПСАЛМИ У СТАРОМ ЗАВЕТУ И СРЕДЊОВЕКОВНОЈ
АПОКРИФНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ / 91

Николина П. ТУТУШ

СЛИКА РАЈА У СРПСКОЈ СРЕДЊОВЕКОВНОЈ ЦРКВЕНОЈ ПОЕЗИЈИ / 101

Предраг З. ПЕТРОВИЋ

БОГОДЕЈСТВЕНА СВЕДОЧАНСТВА БИБЛИЈСКИХ ИДЕОГРАМА / 117

Ђорђе М. ЂУРЂЕВИЋ

ПРЕЖИЦИ МАТРИЈАРХАТА У МАРИОЛОГИЈИ ПРАВОСЛАВНЕ
БОГОСЛУЖБЕНЕ ХИМНОГРАФИЈЕ / 129

Александра Д. МАТИЋ

КРАЉ СОЛОМОН У ЈЕВРЕЈСКОЈ И СРПСКОЈ
УСМЕНОЈ ТРАДИЦИЈИ / 145

Ана С. ЖИВКОВИЋ
ЈЕРУСАЛИМ У РЕЛИГИОЗНОМ ЕПУ ИСТОРИЈА О ПОСЛЕДЊЕМ
РАЗОРЕНИЈУ СВЕТАГО ГРАДА ЈЕРУСАЛИМА ВИКЕНТИЈА РАКИЋА / 165

Срђан В. ОРСИЋ
ЈЕВРЕЈИ У СРПСКОМ РОМАНУ 19. ВЕКА / 175

3

Василије К. МИЛНОВИЋ
СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ КАО ИЗВОР ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ
И РАЗУМЕВАЊЕ ХОЛОКАУСТА: СРПСКИ И ЈЕВРЕЈСКИ
НАРАТИВ СТРАДАЊА У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ / 185

Јелена Н. АРСЕНИЈЕВИЋ МИТРИЋ
СТРАДАЊЕ СРБА И ЈЕВРЕЈА У РОМАНУ
ЈАСЕНОВАЦ ЉУБЕ ЈАНДРИЋА / 203

Krinka B. VIDA KOVIĆ PETROV
RETHINKING THE HOLOCAUST NOVEL IN YUGOSLAVIA: FROM HINKO
GOTTLIEB TO ALEKSANDAR PETROV'S LIKE GOLD IN FIRE / 225

Dubravka K. BOGUTOVAC
NOSAČ SAMUEL KAO NOSIVA SINEGDONA / 239

Andrijana A. NIKOLIĆ
RADOST I TUGA SAMOKOVLJINIH ЈЕВРЕЈА / 247

Ђорђе Н. КЕБАРА и *Стеван М. МИЛОВАНОВИЋ* (Данијел Перахија)
СОЦИОКУЛТУРОЛОШКЕ ОСОБЕНОСТИ БЕОГРАДСКИХ
ЈЕВРЕЈА У ЗБИРЦИ ПРИЧЕ СА ЈАЛИЈЕ ХАИМА С. ДАВИЧА

Мирјана М. БЕЧЕЈСКИ
ТО „ПОДМУКЛО ДЕЈСТВО БИОГРАФИЈЕ“:
ПРИПОВЕТКА „АПАТРИД“ ДАНИЛА КИША / 277

Тамара М. ЉУЈИЋ
КАПО – ТИТУЛА НЕМОГУЋНОСТИ ПОСТОЈАЊА
ИЗМЕЂУ „МИ“ И „ОНИ“ / 287

4

Оља С. ВАСИЛЕВА
„ГРОЗНИЦЕ ЈЕДИНСТВА“ СТАНИСЛАВА ВИНАВЕРА / 299

Александра В. ПАУНОВИЋ
ЈЕВРЕЈИ У ПОЕЗИЈИ РАШЕ ЛИВАДЕ: КОЛИКО НИСКО ДО БОГА? / 309

Сузана Р. БУНЧИЋ
ПРИПОВИЈЕДНЕ СТРАТЕГИЈЕ И ПРИЧА
У РОМАНУ ДОСИЈЕ ШЛОМОВИЋ / 325

Јована Б. КОСТИЋ
ЕФЕКАТ ХОЛОКАУСТА У РОМАНУ ГЕЦ И МАЈЕР ДАВИДА АЛБАХАРИЈА / 337

Марија С. ПАНТОВИЋ

„ОНЕ ГОВОРЕ СВОЈИМ ОДСУСТВОМ, ОНИМ ШТО НИКАДА
НЕЋЕ БИТИ”: О ПРИСУТНОМ ОДСУСТВУ У РОМАНИМА
ЦИНК И МАМАЦ ДАВИДА АЛБАХАРИЈА / 347

Дина М. ЛИПЈАНКИЋ

ИЗМЕШТЕНОСТ ИДЕНТИТЕТА У ЕГЗИЛУ И НОСТАЛГИЈА ЗА
ИДЕНТИТЕТОМ У СНЕЖНОМ ЧОВЕКУ ДАВИДА АЛБАХАРИЈА / 357

Александра В. ЧЕБАШЕК

ТРАГОВИМА СМРТИ У РОМАНУ АЛЕКСАНДРА
ХЕМОНА ПРОЈЕКАТ ЛАЗАРУС / 369

Gordana M. TODORIĆ

PROBLEM RAZGRANIČENJA SVETOVA
– SEMPER IDEM ЂОРЂА ЛЕБОВИЋА / 379

Миливоје В. МЛАЂЕНОВИЋ

ЈЕВРЕЈСТВО ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ ДЕТЕТА У РОМАНУ
SEMPER IDEM ЂОРЂА ЛЕБОВИЋА / 387

Зорица Н. МЛАДЕНОВИЋ

ИНТЕРТЕКСТУАЛНИ ПЛУРАЛИТЕТ У ПЕСМИ
„ДО ВИЂЕЊА ДАНИЦЕ” РИЧАРДА БЕРЕНГАРТЕНА / 397

4

Марија С. ПАНТОВИЋ¹

Државни универзитет у Новом Пазару
 Дејарђман за филолошке науке
 Студијски програм Српска књижевност и језик

„ОНЕ ГОВОРЕ СВОЈИМ ОДСУСТВОМ, ОНИМ ШТО НИКАДА НЕЋЕ БИТИ”: О ПРИСУТНОМ ОДСУСТВУ У РОМАНИМА ЦИНК И МАМАЦ ДАВИДА АЛБАХАРИЈА

Рад настоји да испита темеље крхотина на којима Давид Албахари уписује модернистичку фрагментарност у дискурсе романа *Цинк* и *Мамац*. Бавећи се принципом присутног одсуства, односно фигурама оца и мајке, рад настоји да покаже како се прича креира од неприсутности коју не пориче, већ од ње зависи. Циљ рада је да, уз рекреирање породичне приче, покаже досег модернистичких валенци у пукотинама недовршене приче, коју аутор најпре жели да заокружи. Фигура оца и фигура мајке извршили су нужан утицај на приповедачев однос према самој причи, те се жели показати у којој мери постоји међузавистан однос између неприсутног, примарног важног и актуелног, које је за дискурс романа од мање важности. Начин на који приповедач представља родитеље јесте начин на који се модернистички дисконтинуитет и противуречни субјект уписују као основе романа 20. века.

Кључне речи: прича, (не)присутност, приповедач, постмодернизам, родитељи

Говорити о романима *Цинк* и *Мамац* Давида Албахарија, у контексту одсутног присуства, претпоставља проговор о смрти. Намера приповедача да доврши причу имплицира реконструкцију почетка приче у чијој је основи смрт. Ту информацију добијамо из самог дискурса: „У међувремену сам пожелио да напишем ову, односно ’ову’ књигу, и то је оно што ремети хронологију, та ванвременост жеље, оно што ме чини несигурним иако знам када је дошла смрт и када сам ја отишао” (Албахари 1988: 17). Принцип креирања приче позиционира се, као део постмодернистичке технике приповедања, кроз принцип урушавања, јер „Албахаријево трагање за поетиком приповедања иде у различитим правцима, али му коначан облик неће дати дедуктивно поетичко сазнање већ сусрет са смрћу” (Јерков 1991: 182–183). Уколико је суочавање са смрћу начин да приповедачки субјект стекне легитимност приповедања, онда је фигура оца, као део смрти, неопходна присутност како би прича била испричана. Она отпочиње очевом смрћу но ипак говори о оцу. Приповедач тако вишеструко постаје део приче, но не и њен творац, јер прича је условљена оним што нарушава концепт хронологије и континуитета: „Прву причу о самој себи могао је да исприча једино сам отац, који је у тренутку настанка приче мртав. У ствари право присуство била би не чак и очева прича, већ сам очев живот, који се неповратно изгубио” (Аврамовић 2010: 530). И у роману *Мамац* наставља се реконструкција смрти, будући да у тренутку преслушавања магнетофонске плоче, мајка више није међу живима. Међутим, да би прича опстала, потребно је уприсутнити баш оно чега нема, јер неприсутно-мајка, јесте легитимна присутност дискурса романа која наставља причу о смрти оца, потврђујући, на тај начин, постмодернистичку смрт

1 mpantovic@np.ac.rs

приповедача: „Писање је фрустрација, гнев против чињенице да си само инструмент, тело које треба да придржи перо, док записује причу која припада неком другом” (Албахари 1988: 43). Потврда о ослобођеној позицији приповедача, које је „нешто налик стрпљивом лепљењу” (Албахари 1988: 43), приповедач признаје да прича говори о њему: „Прича сам ја” (Албахари 1988: 44). Тако се признаје потешкоћа реконструисања породичне прошлости и историјске приче које су неопходне како би прича била испричана: „Конструисан као пишчев алтер его, приповедачки субјект се изједначава са причом, која својом фрагментарношћу, мешавином стварног и фиктивног и тешкоћама са којима се бори на свом путу, драматизује ограниченост језика и сложеност стварности” (Рибникар 2006: 614).

Албахари је у белешци која стоји на крају романа *Мамац*, између осталог, истакао: „Када сам почео да пишем, био сам уверен да ме преплитање три различита гласа неумитно води у обиље, али када сам стигао до краја, осетио сам како ме празнина дотиче као хладан језик зиме” (Албахари 1997: 168). Чини се да је ауторово слагање приче, које се одвија најпре кроз фигуру оца у *Цинку*, а затим кроз фигуру мајке у роману *Мамац*, напослетку добило одговор о пуноћи која је, након слагања извора, требало да настане. Како постмодернистички текст допушта поигравање смислом, не допуштајући да се целина смисла узглоби и коначно дефинише, нужна је празнина са којом се аутор суочава. Другост, кроз коју приповедач покушава да склопи целовити мозаик, показује се као фрагментарна и никада коначна. Дискурс пуноће смисла пренебрегава чињеницу да је смисао историје хетероген те и неухватљив. Међутим, покушај креирања приче директно је везан за периоде у којем су романи настајали. У *Цинку* се исказује јасан став: „Увек то чиним: причам о неком другом, а у ствари, причам о себи” (Албахари 1988: 48), што претпоставља континуирану успоредбу са оцем. Смењивање завидности и дивљења према очинској фигури условљено је несигурношћу самог приповедача:

„Моја завист према њему: он зна шта је трагедија, док је мој живот утуткан и безбедан. Претурио је преко главе четири рата, четири године у немачком заробљеништву, губитак жене и деце, смрт пацијената, самоубиство медицинске сестре, а ја сам се бринуо због тога што ми опада коса и пропадају зуби.” (Албахари 1988: 61)

Приповедач жели да се ослободи улоге сина како би коначно започео своју причу: „Да ли је он стварно морао да умре да бих ја потврдио своју стварност?” (Албахари 1988: 51) Међутим, та ће се прича тицати управо оца: „Јер, све се може објаснити много једноставнијим речима: застор се није појавио да би спречио причу, већ је прича искрсла да би призивала оца, застор је одувек био ту. Или још једноставније, удаљавао сам се од онога чему је требало да се приближавам” (Албахари 1988: 54). Говорећи о животу оца, последњим данима очевог живота и самој смрти, приповедач покушава да се ослободи застора, за који верује да сакрива суштину целовите приче. Но, када се застор уклони и отац се физички избрише, јавља се могућност креирања приче, сада већ сачињена из фрагмената сећања и успомена. Чини се да надигравање са принципом очинске фигуре остаје узалудно, јер „писање је покушај да се та завеса уклони” (Пантић 1988: 206). Када се отац одстрани из живота, он постаје интегрисуће својство приче која настаје. Тада се објављује звук „цинк” који закључава причу о оцу, али и приповедачеву немоћ да причу доврши: „Наравно, писање је залудан посао. Никада неће бити речи које ће заменити срце; никада неће бити потпуних описа, никада неће бити слова која ће знати шта трава осећа. *Цинк*, то је тако меко” (Албахари 1988: 70). Звук који се оглашава постаје семантичко чвориште (не)могућности са којима се приповедач сусреће:

„Испоставља се да је указивање поменутог звука приповедачу било у функцији наговештавања скоре смрти његовог оца. Међутим, веза између звука (цинк) и знака (смрт) успостављена је тек касније. Што значи да неких ствари постајемо свесни тек када оне неповратно прођу. Или када се у будућности понове на сличан или исти начин. Можда је управо ово навело приповедача да на крају још једном понови свој став о одсуству и присуству, дајући предност оном првом.” (Видрић 2014: 890)

Фигуре родитеља представљене у два Албахаријева романа, на различите начине супституишу принцип приче у приповедачеву (не)моћ. Смрт као интегришуће својство оба романа, семантички се диференцира приповедачевим приступом смртима оца и мајке. На то је указала Катарина Бугарчић: „Под утиском очеве смрти, приповедач подстиче мајку да прича о свом животу, мислећи да ће се на тај начин припремити за њену смрт. Ипак, касније схвата да је свака смрт неочекивана и никакве припреме не помажу” (Бугарчић 2010: 148). Међутим, постоје јасне разлике у приповедачевом статусу након смрти једног, па другог родитеља. Док се након очеве смрти приповедач осећа ослобођено, након мајчине смрти истиче: „[...] један мој део је умро с њом, као што је један њен део умро заједно са мојим оцем, други с децом из претходног брака, трећи с првим мужем [...]” (Албахари 1997: 161). Тада постаје јасан приповедачев принцип „слагања” приче која не припада оном ко је изговара/записује већ одсутном присуству мноштва сложенем у причу која добија материјалну форму. Тако је прича оца, прича о прошлости страдања, логора, породичног живота која се преклапа са мајчином причом двоструко усложњеном, јер прича мајке се садржи из слојева првог брака и деце до другог брака и двоје нове деце, и приче која се преклапа са очевом. Испричати причу о себи кроз животе родитеља постаје утолико теже што је прича родитеља већ сачињена од фрагмената туђих прича. Приповедач се онда мири са немогућношћу целине, јер не поседује целовито знање о прошлим догађајима који до њега долазе кроз речи родитеља. Сазнања до којих приповедач долази зависе од приче о историји, не од саме историје. Историја онда постаје неминовност која се уплиће у приповедачево креирање приче и отежава посао, јер историја о којој приповедач слуша јесте историја представљених прича оца и мајке. Ослободити се значило би онда избрисати историју, без које прича не би постојала. Приповедачева жеља да оде и да се променом језика и земље ослободи терета историје довршава се празнином с почетка приче, јер хотећи да себе ослободи залога туђег живота, приповедач се враћа на празнину историје које се не може коначно решити. Уколико бисмо хронолошки покушали да наведемо слојеве који се интегришу у приповедача, као оног ко сведочи другим причама, сведочећи о себи, историја би била семантичка веза између прича оца и мајке, веза између два романа и нулта тачка која остаје и након довршених прича родитеља и након њихових смрти. То је једина „ствар” које се приповедач, након промене земље и бачених ствари, не може ослободити. Стога је истина приче романа и приче о оцу и мајци унапред онемогућена постмодернистичком техником прекидања целовитости и упуштања фрагмената у игру значења. Позиција приповедача јесте она која, хотећи да створи истину кроз причу, успева само делом да уђе у значењско поље игре, јер „постмодернизам се, наиме, није одрекао истине књижевног говора, иако, начином приповедања, показује да постоји само парцијална истина” (Кордић 1998: 3). Проблем одсутне истине и/или присутне смрти потврђује не само присуство прошлог, већ је прошло супституишући елемент приче која се покушава уобличити. Проговор о животима нужно је антиципација завршених, одсутно присутних валенци које живе кроз родитеље, кроз

смрти родитеља и кроз причу о родитељима и смртима. Потискивање политичког имплицира да се политичко уприсутни као нужност, јер како је закључио Фредерих Џејмсон:

„Да историја није текст, да она није приповетка, ни кључна ни нека друга, али да нам је она, као одсутни узрок, приступачна само у облику текста и да наш приступ к њој и ка самом реалном нужно пролази кроз њену претходну текстуализацију, њено претварање у приповетку у политичко несвесном.” (Џејмсон 1984: 38)

Тако се одобравање приче о животу оца и мајке транспонује у причу о историјској нужности, у коју приповедач, наизглед дистанцирањем, урања кроз причу родитеља. Уколико поставимо питање шта је прича мајке или шта је прича о мајчином животу, видимо да су извори обе приповедачке перспективе одсутни, усмрћени или пак историјски закључани. Прича мајке о оцу, деци и прошлости јесте прича о смрти, као што је магнетофонска трака снимак о мајци, која је тада већ снимак о смрти. Приповедачева актуелизација проговора о причи јесте актуелизација принципа који је усмрћен и као такав може да креира дискурсе „који нас подсећају на *оно пре* и *оно после* егзистенције близак тишини неразговорно шапће оно што се не може до краја разумети” (Пантић 1988: 207). Прихватање метатекстуалних ненаписаних трагова, који заправо и нису трагови, већ приче које креирају Албахаријеву причу, претпоставља (пост)модернистички живот рата, логора, убистава актера приче и саме приче. Бавећи се политиком и поетиком Данила Киша и Борислава Пекића, Драган Бошковић осветљава повезаност политике и књижевности као односа међусобних (ре)акција:

„Досежући своје освешћење у наративном ’ткању’, иманентном осталим друштвеним дискурсима истога оном које обликује истину света, крај модернизма себе види у двоструком светлу: у метапоетички самосвесном преиспитивању (По)етика и политика поетике и њеном одговору на историју поетика, и исто тако у самосвесном испитивању друштвено-политичког поља. Себе, дакле, види у једној узајамној фигурацији и профигурацији дискурса, у којем се етика и политика објављују као метанарација у односу на књижевност, али и књижевност као метанарација у односу на њих.” (Бошковић 2015: 86–87)

Не говорећи о рату, приповедач говори о рату. Перспектива мајке јесте перспектива субјекта из којег говори глас преживелог. Када тај глас проговара? Када је историја формално означила крај рата. Када се тај глас чује? Онда када мајка/глас из рата више није жив. Компромис између аутора и приповедачког субјекта успостављен је одласком, или у другу државу или у смрт:

„[...] јер је историја, у крајњем исходу, увек иста прича о спремности на сарадњу и компромисе да би се сачувала жива глава на раменима или обезбедио политички утицај. У већини случајева, рекао сам, ионако не живиш како сам хоћеш, већ онако како то жели неко други. У диктатури мањина има власт над већином, рекао сам, у демократији већина влада над мањином, али свугде постоје они који морају да живе онако како то не би хтели.” (Албахари 1997: 87–88)

Говорити о родитељима, а у ствари, говорити о рату, сразмерно је приповедачевом бегу од приче о оцу, како би се креирала прича о оцу. Оно што је присутно тражи своје одступање како би се интегрисало у причу која настаје: „Није било другог начина: прича о њему морала је да буде прича која није о њему. Постоји само једна могућност да се ствари објасне: не треба их објашњавати” (Албахари 1988: 67). Дистанцирање од објекта приче, претпоставља могућност приближавања причи, јер дискурсу није потребан приповедач како би опстао. Прича о мајци

јесте онда прича мајке, а прича о оцу је очева прича, дакле, ни у једном случају, није приповедачева. Игра позиције коју приповедачки субјект заузима захтева, стога, поништавање функције сина, јер би она онемогућила да се прича одвија изван њега. Различити односи које приповедач формира према смрти оца, па онда мајке, потврђују, међутим, приповедачево интегришуће својство у систему дискурса. Но, чини се да, ипак, не креира приповедач причу, већ да прича увлачи приповедача у ресемантизовање традиционалних појмова аутора, приче, позиције. Ко говори из перспективе приповедача, аутор који је син или син који је приповедач? Ниједна од наведене две функције није одлучујућа за успостављање приче што се потврђује на самом концу, када приповедач наместо пуноће смисла наилази на празнину. Уколико су творци приче они о којима се тежи испричати прича, отац и мајка, онда се њиховим нестанком брише пуноћа смисла:

„Оно што је за мистификацију, међутим, специфично, јесте да док се стварају семантичка чворишта и преорганизује смисао приповедања, не само да се умножавају могућности тумачења већ се истовремено увећава и степен несигурности у исправност сваке од њих. Управо по тој замућености свих перспектива, која обогаћује текст али истовремено поткопава веродостојност сваког смисаоног извода, мистификација се разликује од других тзв. места неодређености и вишезначности уопште.” (Јерков 1988: 89)

Приповедачу, као оном који мисли да има да контролу над дискурсом, остаје празнина која потврђује да причу води оно што више није присутно. Приповедач јесте део приче, као део процеса кроз који прича пролази: „Стога јунак *Мамца* управо у стваралаштву, у покушају стварања, боље рећи – налази своје упориште. Оно је, то виђа на крају, подједнако трошно као и сва друга упоришта” (Албахари 1997: 169). Заокружена целовитост у форми и семантици, унапред је онемогућена техником фрагментарности и поигравањем које успостављају различити гласови и диферентне временске перспективе према прошлости, одакле се добијају већ готове информације. То је истакао и сам аутор, антиципирајући технику приповедања као немогућност успостављања традиционалног праћења значењских кодова:

„Не знам да ли може да буде другачије, с обзиром да свет који се уписује у њему ни у ком случају није довршен, већ се налази у фази уобличавања, у којој су све три равни – равни прошлости, садашњости и будућности – преточене у једну: у раван прошлости. Прошлост је у том свету једино мерило; живи се као да је живот већ проживљен, умире се као да се једном већ умрло.” (Албахари 1997: 169)

Уколико је прошлост присутна на основу сећања, исечака, успомена и одређених предмета, онда је појам недовршености релевантно одређење дискурса који се креира. Фрагменти историје који се оживљавају текстом, и даље су, ипак, мртви и њихово сведочење у другој временској инстанци, нужно је под упитом. Није могуће довршити дискурс чије семиолошке кодове диктира неприсутност од које зависи пуноћа смисла. Стога и дата пуноћа јесте значењско стециште фрагмената који су извучени из различитих историјских момената. Но и као такви, фрагменти чине да прича настане и да траје као валидна истина прошлости, која је парцијална у својој истинитости. Целовитост је немогућа, јер када се круг начини, онда наступа крај. Приповедачев разговор са мајком, имплицитно осветљава принцип прошлог (овога пута мајчин глас) које разуверава могућност коначног значења. Значење је неухватљиво што омогућава трајање без краја. Када приповедач спозна неухватљивост језика, смрт је већ наступила:

„Одједном сам постао заговорник моћи речи, ковао сам језик у звезде, присећао се дела која су изменила човечанство, писаца који су преобразили дух својих народа, песама које су сажимале време и место, гушио сам се у својим реченицама, у речитости која није смрала ништа друго, не морам поново да слушам траку да бих то чуо, осим да повреди, озледи и, ма колико се сада тога гнушао да понизи.“ (Албахари 1997: 113)

Приповедачев краткотрајни тријумф претпоставља императив који субјект сам себи задаје. Спознаја до које приповедач убрзо долази двострука је истина, и приповедача и текста, за који се мисли, да је узглобио живот. Потребна је била временска и просторна дистанца од смрти/мајке/магнетофонске траке, како би приповедач признао свеприсутност историје и прошлости као еквивалент немогућности да се прича о животу исприча. Приповедачево измештање из оквира прошлости, сахрањивањем родитеља, претпоставља повратак прошлости, јер сазнања до којих долази, потичу из процеса који је завршен:

„Претпостављам да сам хтео да искажем свој тријумф над животом чија се пуноћа, како сам тада сматрао, састојала од празнина, од одсуства, од непрекидних настојања да се раздвојени делови одрже на окупу, док ће мој живот бити, и већ је био, одраз попуњености, скуп присуства, постојано успињање, чист дух. Оно што сам доиста схватио те ноћи било је нешто друго: био је то увид у лакоћу с којом можемо да прекорачимо сваку границу у себи, да љубав преокренемо у мржњу, а смирено прихватање у жестоки гнев. А оно што сам осећао није био тријумф него страх, страх од тога да живот није ништа друго до сламка на ветрометини историје и да, шта год чинио, не могу ништа да учиним да бих то изменио.“ (Албахари 1997: 114)

Говорити о историји значи онда прихватити активно присуство њених валенци уз однос критичке дистанце коју субјект формира. Историја као текстуални траг, или као успомена и сећање постаје интегрисуће својство приче која се ствара и тако улази у део поновног читања и преиспитивања. Линда Хачион истиче: „Постмодерно писмо историје и књижевности научило нас је да су историја и фикција дискурси, да обе успостављају системе значења помоћу којих стварамо смисао прошлости“ (Хачион 1996: 155–157). На тај начин бег од прошлог имплицира повратак систему како би се успоставило ревидирање уписаног значења и критичка дистанца. У оба случаја, приповедач мора признати активно присуство историје. Међутим, приповедачев антиномни пријатељ Доналд опстаје у тексту као принцип који прошлост препушта заборау. Пуноћа смисла за коју Доналд верује да постоји постиже се одрицањем историје као неповратног живота. Доналд сматра да се субјект мора одрећи прошлости у корист будућег живота. Но, живот приповедача лежи у прошлом као принципу које је приповедачев идентитет формирао:

„То сада могу да кажем, али када је умро отац, када је потом умрла мајка, нисам могао да спречим осећај пропадања, нисам могао да спречим осећај губитка, ништа нисам могао да спречим, чак ни речи које су се непрекидно понављале у мени и покушавале да ми кажу како томе не треба придавати превише значаја. Наравно, сваки одлазак је лагано умирање, али док сам се паковао, свака ствар коју сам узео у руке говорила ми је о животу.“ (Албахари 1997: 117)

Нови одевни предмети као знак новог, будућег живота, обезвређени су, међутим, паковањем магнетофонске траке, чији ће глас који је глас смрти/прошлости бити основа за причу о животу коју приповедач жели да доврши. Символичка пројекција смрти која се са приповедачем „сели“ у Канаду јесте историјски траг текстуалности без која прича не би постојала. Обрачун са прошлошћу, који

се симболички одиграва чином „паковања” новог живота, претпоставља начин да се приповедач физички одвоји од предмета који антиципирају смрт. Међутим, то није омогућено самим текстом који је већ задат недовршеним смисловима историјских трагова/гласова.

Ликови оца, мајке, и напослетку, Доналда, претпостављају ресемантизацију приче која се читаоцу нуди. Они су увек оно Друго које је приповедачу неопходно да исприча причу. Између приповедача и ликова који га окружују ствара се однос завидности и одушевљења, али и двоструке психолошке свести која проговара кроз Доналда. Уколико је Доналд дистинктивна вредност онога како би требало да буде, док је приповедач оно што у датом тренутку јесте, онда се континуирана размена опречних мишљења да читати као подвојеност приповедача између две стварности. Једна је присутна и актуелна, друга је одсутна и далеко важнија. Но, уколико су отац и мајка другост о којој приповедач говори – говорећи о себи, фигуре оца и мајке, такође су створени од неприсутности које су креирале њихове животе. Изван функције мајке приповедача и жене бившег логораша, она је мајка и двоје погинуле деце и умрлог супруга, као што је и отац, такође, субјект који је изгубио породицу. Трагови те прошлости уприсутњени су кроз причу и материјализовани кроз фотографије, на зиду и у новчанику. Приповедачев одлазак у Канаду само је просторно измештање од централне тачке значења за које време и простор нису релевантне вредности. Преслушавањем магнетофонске траке, далеко од матерњег језика и свог народа, приповедач транспонује и језик и прошлост у време и простор у којем се тренутно налази. Доналдови савети да се све треба ставити тамо где му је место, пренебрегава чињеницу да је прошлости, ипак, место крај приповедача, јер изван историје, као извора, аутор не би био приповедач и прича не би опстала. Доналад онда постаје приповедачева антиномичност која подсећа да прича о другом ипак не треба да обухвати причу о сопству: „Потом је рекао да не могу тако да говорим, да прича о мајци треба да буде прича о мајци, а не о мени или било коме другом, понајмање о мени” (Албахари 1977: 57). Прича о мајци није једнака причи о приповедачу, али је прича мајке и прича о мајци једнака приповедачевој причи, што је заправо био иницијални циљ да се прича започне.

Сумња која мучи приповедача део је проширене сумње заокруживања приче. Од мајке, која постаје Српкиња јеврејске вере, „двоструки туђинац ако тако може да се каже” (Албахари 1997: 49), долази до транспоновања приче на приповедача, који бежећи од свог језика, до проговора о двоструком распаду и језика и Југославије, остаје туђинац и себи и туђима. Сумња која се валоризује око појма приче и самог чина приповедања, није узрокована приповедачевим родитељима, већ историјом која се може актуелизовати једино текстом. Текстуални трагови, у шта се напослетку трансформишу очева сећања и мајчин глас на магнетофону, претпостављају историју трауме и није могућан критички осврт изван субјективног осећања страха. Страх од непознатог историје шири се на страх од (не) могућности приповедања. Стога је и почетак мајчине исповести обузет сумњом: „Одакле да почнем, каже мајка.” (Албахари 1997: 5) Уколико се вратимо на почетак романа *Цинк*, видећемо да је у знаку несигурности приповедача: „Ова књига је требало овако да почне” (Албахари 1988: 7). Сумња у сопство једнака је неухватљивости приче и језика, јер значење ствара одсутно присуство:

„Између осталог, Цинк је познат и по томе што је у романескни свет Давида Албахарија унео сумњу и неверовање у речи, које је такође било познато из света његових приповедака. Из овог поверења и скептицизма према речима, назире се једно од

основних питања његових романа, а то је да ли је уопште могуће приповедати.” (Видрић 2014: 890)

Херметичност израза који води читаоца неправoliniјском путањом ка разоткривању значења показује да приповедач битише истовремено као интегрисуће својство две паралелне стварности, које, иако противуречне, долазе из истог значењског центра. Не можемо говорити само о два нивоа читања, о оцу и мајци, или пак о двама временским инстанцама, јер је прича о присутном одсуству прича о причи која настаје на обрисима значења онога што се не да коначно семантички закључити.

ИЗВОРИ

Албахари 1988: Давид Албахари, *Цинк*, Београд: Завод за издавачку делатност Филип Вишњић.

Албахари 1997: Давид Албахари, *Мамац*, Београд: Народна књига.

ЛИТЕРАТУРА

Аврамовић 2010: Марко Аврамовић, Књиге огледала: *Цинк и Мамац* Давида Албахарија у: *Смена поетичких парадигми у српској књижевности 20. века*, Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Албахари 1997: Давид Албахари, Ауторова белешка, *Мамац*, Београд: Народна књига, 167–170.

Бошковић 2015: Драган Бошковић, *Заблуде читања*, Београд: Службени гласник.

Бугарчић 2010: Катарина Бугарчић, Мотив смрти у романима Давида Албахарија, *Златина зреда*, 146–152.

Видрић 2014: Срђан Видрић, Отац у свет(л)у приче, *Летњопис Мајнице српске*, књига 494, свеска 6, 2014, 889–900.

Јерков 1988: Александар Јерков, *Анђео и прича*, поговор у: Давид Албахари, *Цинк*, Завод за издавачку делатност Филип Вишњић, 79–111.

Јерков 1991: Александар Јерков, *Од модернизма до постмодерне*, Приштина: НИРО Јединство.

Коридић 1998: Радоман Коридић, *Постмодернистичко приповедање*, Београд: Просвета.

Пантић 1988: Михајло Пантић, Мењати се, остати исти у: Д. Албахари, Мамац, додаток, уместо поговора: десет критика о десет књига Давида Албахарија, Београд: Народна књига, 187–197.

Рибникар 2006: Владислава Рибникар, Историја и траума у романима Давида Албахарија у: *Зборник Мајнице српске за књижевност и језик*, књига LIV, свеска, бр. 3, Нови Сад: Матица српска, 613–639.

Хачион 1996: Линда Хачион, *Поетика постмодернизма*, Историја, теорија, фикција, Нови Сад: Светови

Џејмсон 1984: Фредерих Џејмсон, *Политичко несвесно*, Београд: Рад.

**“THEY SPEAK THROUGH THEIR ABSENCE, THROUGH WHAT NEVER WILL BE”:
ON THE PRESENCE OF ABSENCE IN ALBAHARI’S NOVELS *CINK* AND *MAMAC***

Summary

The paper aims to explore the modernist fragmentariness of the discourses which form the basis of Albahari’s novels *Cink* and *Mamac*. Focusing on the principle of the presence of absence, through the figures of father and mother, the paper aims to show how the story is created from the non-presence, which is not denied, but relied upon. By recreating the family narrative, the aim is to demonstrate the range of modernist valences in the cracks of the unfinished story, which the author desires to complete. The father figure and the mother figure perform a necessary influence upon the author’s relationship with the story, which is why we shall demonstrate to what an extent there is an interdependent relationship between the non-present, the primarily important, and the actual, which is of lesser importance for the discourse of the novels. The manner in which the narrator presents the parents is the manner in which the modernist discontinuity and the contradictory subject integrate themselves into the basis of the novel of the 20th century.

Keywords: story, (non)presence, narrator, postmodernism, parents

Marija S. Pantović

W. & A. Seitz
HOF-FOTODUKANTEN

POTSDAM *
SPANDAU.